

тема:

Спільне засідання РСУ, РПУ, РАУ

щодо стану
незалежності всіх
представників
інституцій системи
правосуддя
та механізмів
забезпечення
безпеки всіх
учасників
судових
процесів

с. 3

**Підписано
Меморандум**
щодо посилення
експертного
потенціалу у сфері
доступу вразливих
категорій населення
до правосуддя
у кримінальному
провадженні

с. 5

**Тенденції
щодо порушень**
прав адвокатів

с. 7

**Проект
Закону № 9055**
та перспективи
змін
до Кримінального
процесуального
кодексу України

с. 11

МІСЬКА АДВОКАТУРА ГАЛИЧНИНИ ТА ЗАХІДНОГО ПОДІЛЛЯ XIV — XVIII СТ.

Ірина Василик, керівник Центру досліджень адвокатури і права,
проректор Вищої школи адвокатури при НААУ

Орест Заяць, старший науковий співробітник Інституту археографії, учасник Проекту
«Історія адвокатури України» Центру досліджень адвокатури і права при НААУ

Ця стаття показує ще один недосліджений напрям в історії адвокатури — проблему дослідження міської адвокатури найдавнішого періоду, яка активно діяла в містах Галичини (Руського та Белзького воєводств) та Поділля у XV — XVIII ст. і нині залишається «білою плямою». Досі всі дослідження з історії адвокатури давнього періоду стосувалися шляхетських судів, проте існувала міська адвокатура, яка характеризувалася своїми становими особливостями, обумовленими передусім діяльністю в межах магдебурзького права. Окрім того, в містах діяли адвокати не тільки окремих фізичних осіб, а й цілих громад (етноконфесійних) чи корпорацій (цехів, гільдій, братств тощо). Під цим кутом зору адвокатура ще не досліджувалася.

У статті висвітлено питання появи, термінології і перспективи досліджень міської адвокатури Галичини та західного Поділля XIV — XVIII ст.

Наданий огляд джерельної бази свідчить про величезний науковий потенціал дослідження, адже збережено сотні книг (це сотні тисяч сторінок) міських органів влади та судів, які досі не вивчалися під оглядом історії адвокатури.

У Галичині, яка від середини XIV ст. входила до Польського Королівства, адвокатура як правовий інститут почала працювати раніше, ніж у Великому князівстві Литовському, тому дослідження історії міської адвокатури змінить досі усталені в українській історіографії позиції щодо виникнення терміна «адвокат», який на території українських земель було запроваджено у XIV ст., а не як прийнято вважати за Литовськими статутами у XVI ст. Це доведено на основі архівних матеріалів істориками Центру досліджень адвокатури і права при НААУ, оскільки встановлено першого міського адвоката ще XIV ст., який працював у м. Львові.

Міста Галичини та Поділля становили під правовим оглядом певну окремішність щодо решти українських земель, адже від самого початку вони існували в межах правового поля Корони Польської, а не Велико-го князівства Литовського, і ця специфіка збереглася навіть тоді, коли більшість українських земель були об'єднані після Люблінської унії в межах Польського Королівства.

Оглядова характеристика початків адвокатури у згаданих регіонах, формування професійної міської адвокатури, станових особливостей при вивченні міської адвокатури, джерельної бази, а також наведені деякі приклади з історії адвокатської практики, що почерпнуті з міських книг, свідчить про те, що вивчення міської адвокатури — ще один недосліджений напрям в українській історії, без якого уявлення про становлення і розвиток інституту захисту не є повним.

ПОЧАТКИ АДВОКАТУРИ У МІСТАХ ГАЛИЧНИНИ ТА ПИТАННЯ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Згадки про адвокатів у містах західноукраїнських земель сягають щонайменше другої половини XIV ст., відколи збереглися актові м. Львова. Чи існувала така інституція за часів Галицько-Волинської держави, інформації немає, але, швидше за все, її не було. До цього висновку наштовхує те, що для високого середньовіччя загалом не було притаманним використання заміни (представництва) в судових процесах —

сторона повинна була самостійно виступати перед судом. Так, зокрема, було в Польщі та деяких сусідніх країнах (хоча були й винятки — Тевтонський орден дозволив діяльність судових представників ще в 1249 р.)¹. Тому використання «заступництва» в суді було спорядичним і, швидше, винятковим — тільки за спеціальними дозволами світських чи духовних володарів. Загалом же поява представництва в суді — це явище, типове вже, швидше, для пізнього середньовіччя.

Ситуація суттєво змінилася після видання у Польщі Казимиром III Віслицького статуту (1347 року)². У польській правничій історіографії цей документ називають інколи «Великою хартією польської адвокатури»³. У ньому були статті, присвячені питанням адвокатури. Причому потрібно відзначити, що початково для позначення судового представника сторін використовувалася саме звичний нині термін «адвокат» разом із деякими іншими синонімами. Так, у ст. 10 (4) йшлося про те, що «у судах нашого Королівства будь-яка людина, будь-якого статусу та становища може й повинна мати свого адвоката, прокуратора і пролокутора»⁴. Отже, не можна стверджувати, що термін «адвокат» є пізнього походження. Уже через два роки після видання цього статуту західноукраїнські землі були приєднані до Польського Королівства, і, очевидно, багато інституцій (у тому числі й адвокатура) поширилося й на них.

Водночас одразу потрібно зауважити, що пізніше на довгий час термін «адвокат» вийшов з ужитку і замість нього використовувалися слова «пролокутор» (речник), «прокуратор» (дослівно — «той, хто вирішує щось за дорученням», давньопольською — «*piersca*»), «пленіпотент» (уповноважений, або в давній українській мові — «умоцований»).

Ці терміни вживалися взаємозамінно, майже без жодних суттєвих відмінностей у значенні. Натомість термін «адвокат» (дослівно — «прикликаний») швидше не вийшов з ужитку, а просто був «перетягнутий»

до іншої сфери — ним почали називати війтів, які очолювали міські суди (а по малих містечках — і цілі магістрати). Також доцільно зазначити, що термін «прокуратор» не мав нічого спільного із прокуратурою та обвинуваченням (публічні обвинувачі в давні часи називалися «інстигаторами»).

Окрім того, у пізніші часи — частково вже у XVI ст., але більшою мірою в XVII ст. і особливо у XVIII ст. — суттєве поширення отримав термін «патрон» («*patronus causae*», у множині — «*patroni causarum*»)⁵. Відколи почали формуватися професійні спільноти адвокатів — «палестри», до вжитку теж увійшло поняття «палестрант» (як член такої групи). Використовувався також термін «меценат» («*mecenas*»). Але це все більше стосується уже XVIII ст. Окрім того, у польськомовних джерелах виступають терміни «*jurysta*» і «*praktyk*», які хоч формально охоплюють ширше (гіперонімічне) поняття — правника загалом, але часто теж використовувалося для позначення адвоката⁶.

Звісно, поширення польського права на Галичину завершилося в 1434 році, але перша згадка про адвокатів-прокураторів у львівських актових книгах датується 4 листопада 1383 року, коли міщанин Станіслав Арнсберг не зміг бути особисто присутнім на суді й призначив собі прокуратора, ім'я якого, на жаль, не було зазначено⁷. Відтоді згадки про адвокатів-прокураторів у міських книгах не є поодинокими.

Натомість цікавим є перше відоме ім'я адвоката у м. Львові — Ничко Платенер з Кракова, який виступав як представник Йоганна Герлаха у 1385 році⁸. Впадає в око тут те, що цей прокуратор був не місцевим. Є й інший специфічний момент — його прізвисько, швидше за все, вказувало на те, що він був ремісником — «платнером» або ж «зброярем», який виготовляв обладунки (у ті часи прізвища були швидше прізвиськами, які могли змінюватися або ж використовувалося кілька прізвищ паралельно, і часто професійна приналежність

¹ Rafacz J. Zastępcy stron w dawnym procesie polskim. Kraków, 1923. S. 9 (57).

² Starodawne prawa polskiego pomniki poprzedzone wywodem historyczno krytycznym tak zwanego Prawodawstwa Wiślickiego Kazimierza Wielkiego w texcie ze starych rękopism krytycznie dobranym / wyd. Antoni Zygmunt Helcel. Warszawa; Kraków, 1856.

³ Kiszka A., Krzemiński Z., Łyczewek R. Historia adwokatury polskiej. Warszawa, 1995. S. 23.

⁴ Starodawne prawa polskiego pomniki poprzedzone wywodem historyczno-krytycznym tak zwanego prawodawstwa wiślickiego Kazimierza Wielkiego / wyd. A. Z. Helcel. Warszawa, 1856. T. 1. S. 54, 175. В інших статтях йшлося про право жінки доручати ведення своєї справи речникові (с. 4, 53-54).

⁵ Volumina legum. Petersburg, 1859. T. 1. S. 282.

⁶ Детальніше про це див.: Zajda A. Studia z historii polskiego słownictwa prawniczego i frazeologii. Kraków, 2001. S. 19-21, 26-27.

⁷ № ajstarsza księga miejska. 1382-1389 / wyd. A. Czołowski (Pomniki dziejowe Lwowe z Archiwum miasta. T. 1). Lwów, 1892. S. 20 (Nr125).

⁸ Ibidem. S. 34 (Nr221).

виконувала додаткову функцію ідентифікації особи). Цьому не варто дивуватися, адже пізньосередньовічне представництво в судах не було чисто професійним (хоча із часом поступово еволюціонувало в професію).

Загалом у найдавнішій збереженій міській книзі м. Львова за 1382 — 1389 рр. прокуратори (адвокати) згадані 24 рази (покажчик до її видання подає їх менш добросовісно, бо налічує лише 14 згадок)⁹. Часто запис-ка про призначення свого представника у суді виглядала так: певний міщанин «вчинив [когось — зазначалося ім'я особи] уповноваженим і встановив прокуратора» (*plenipotentem suum effecit et constituit procuratorem*)¹⁰.

Отже, можемо дійти висновків, що, попри поступове проникнення польського права на українські землі, адвокатура (хай навіть у протопрофесійному вигляді) з'явилася доволі швидко — майже одразу після переходу українських земель під польське панування.

Подальшими еволюційними віхами в історії адвокатури у містах Галичини (як, зрештою, і в масштабі всього Польського Королівства) були так звані Нешавські привілеї 1454 року, видані Казимиром IV Ягайлончиком. Щоправда, положення про адвокатуру більше прописані у Великопольському, а не Малопольському привілеї — про обов'язкове виділення урядом (судом) адвоката-прокуратора особі, яка не може самостійно боронитися і при тому не може знайти собі заступника, який би представляв її інтереси в суді¹¹. Прийнято вважати, що саме Нешавські привілеї дали поштовх для початку поступового формування професійної адвокатури — принаймні при трибунальських і ґродських судах¹².

Наступний законодавчий крок у розвитку адвокатури відображений у Конституції 1511 року. Тут фіксується більш детальне окреслення компетенцій прокураторів, зокрема право представника сторони в суді діяти за відсутності принципала (клієнта), виконувати всі необхідні дії, які стосувалися справи, — вчиняти, наприклад, усний позов чи передавати справу до іншого суду. Але

за відсутності клієнта адвокат не мав права робити нових нотаріальних записів (так званої «інскрипції», особливо тих, які стосувалися права власності на нерухомість), видавати квитанції (квити, поквитування) щодо попередніх зобов'язань чи приймати від когось гроші¹³.

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МІСЬКОЇ АДВОКАТУРИ

Чи не найголовнішим документом у становленні професійної адвокатури стала Конституція 1543 року. У ній вводилося поняття «*procuratores mercenarii*» («платні адвокати») ¹⁴. «*Mercenarius*» (як іменник, а не прикметник) — традиційно означало «найманця», «вільного найманого працівника» та етимологічно виводилося від слова «*merces*» — «грошова винагорода» ¹⁵.

Раніше заступництво в суді, як правило, доручалося близьким, рідним чи просто знайомим особам, які погоджувалися замінити в суді особу, яка не готова була явитися особисто. Крім того, на початках заступництво було безплатним (брати платню за це вважалося недобрим тоном, а для шляхтича-прокуратора, який би взяв гроші за свою діяльність у суді, це взагалі було б сприйняте як безчестя і давало підстави позбавити його шляхетства) ¹⁶. І лише у XV ст. поступово з'являються елементи оплати адвоката. А тепер же, завдяки Конституції 1543 року, з платних послуг адвоката остаточно знято осуд, і це, власне, й стало ознакою трактування заступницьких послуг у суді як суто професійних.

Також раніше не вважалося, що адвокат обов'язково повинен був мати фахову підготовку, але вже із середини XVI ст. професійний адвокат мав більше вчитися і краще знати право, а тому волів, щоб капітал, вкладений у навчання, дав йому певні відсотки ¹⁷. Водночас треба відзначити, що юридична освіта адвоката і далі не вимагалася як обов'язкова умова на законодавчому рівні. До професіоналізації адвокатури доклалася й ренесансна мода на античність і стародавніх ораторів-правників ¹⁸.

⁹ Ibidem. S. 150.

¹⁰ Ibidem. S. 25 і т. д.

¹¹ Hube R. Statuta nieszawskie z 1454 roku. Warszawa, 1875. S. 43.

¹² Kiszka A., Krzemiński Z., Łyczywek R. Historia adwokatury... S. 35.

¹³ Volumina legum. Petersburg, 1859. T. 1. S. 171.

¹⁴ Ibidem. S. 282.

¹⁵ Sondel J. Słownik łacińsko-polski dla prawników i historyków. Kraków, 1997. S. 620.

¹⁶ Rafacz J. Zastępcy stron... S. 90 (138).

¹⁷ Ibidem. S. 77 (125).

¹⁸ Kiszka A., Krzemiński Z., Łyczywek R. Historia adwokatury... S. 35-36.

Отже, повертаючись до Конституції 1543 року, варто відзначити, що, попри її епохальність в історії формування професійної адвокатури на західноукраїнських землях, усе ж її положення було досить лаконічними і простими. Так, відповідно до неї адвокати повинні були складати в обов'язковому порядку присягу (тобто бути «присяглими» або «заприсяженими», латинською — «*iurati*»), не мали права братися за свідомо неслухні (несправедливі) справи (*iniustas causas neque suscipere*) і не мали права вимагати штучно завищених відшкодувань і т. д.¹⁹

Після Конституції 1543 року було ще кілька нормативно-правових актів, які стосувалися адвокатури, — Конституція 1548 року (про адвокатські тарифи), ординація Сигізмунда Августа 1559 року (регуляція професійних прав і обов'язків адвокатів у королівських та сеймових судах), Конституції 1588 року (у справах образу королівського маєстату) та 1601 року (про діяльність прокураторів при Трибунальському суді) тощо²⁰. Проте ці документи переважно не мали великого значення для функціонування адвокатури в містах Руського та Белзького воєводств. Це ж стосується і реформаторських сеймових рішень про адвокатів (патронів) у 1764 — 1766 рр.²¹, оскільки вже через кілька років — у 1772 року. Галичина відійшла під австрійське панування.

Тому нормативно-правова база функціонування міської адвокатури здебільшого сформувалася ще до середини XVI ст. Слід наголосити, що в середньовіччі нерідко практика передувала закону, а останній лише встановлював певні обмеження і задавав напрям подальшого розвитку тих чи інших правових інституцій. Тому професійне заступництво пройшло тривалу еволюцію, а усталена практика просто була законодавчо закріплена у 1543 році.

СТАНОВІ ОСОБЛИВОСТІ ПРИ ВИВЧЕННІ МІСЬКОЇ АДВОКАТУРИ

Задля відтворення історії адвокатури у певних регіонах, й поготів лише у межах певного соціального стану — як, наприклад, у розглядуваному нами міському (міщанському) середовищі, крім загальнодержавних законодавчих актів варто оговорити тогочасну

відмінність між містом у широкому значенні і містом у вузькому значенні.

Перше розуміння міста — територіальне. У цьому випадку місто охоплювало і духовенство, яке проживало на його території, і шляхетські володіння, і старостинські юридики (у тих містах, де існували гродські старостинські уряди). Усі ці категорії населення підлягали своїм власним юрисдикціям і не мали майже жодного стосунку до міста у вузькому становому значенні — міста як сукупності міщан, що керувалися власним магістратом і мали певну самоврядність, засновану на принципах магдебурзького права.

Оскільки у пізньому середньовіччі і ранньомодерному часі домінував становий підхід, то й вивчати міську адвокатуру потрібно у цьому другому, вузькому значенні слова. Тобто нас не повинні цікавити справи, наприклад, між духовенством і шляхтою, які проживали на території певного міста, у цьому випадку м. Львова. Натомість доцільно вивчати лише діяльність адвокатів у процесах міщан між собою або щонайбільше у процесах між міщанами та представниками інших станів, якщо вони судилися в міських судах.

Під міськими судами мається на увазі не лише лава як виключно судова інстанція, але й рада, яка теж діяла в багатьох випадках як суд.

ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДЛЯ СТУДІЙ НАД МІСЬКОЮ АДВОКАТУРОЮ

З огляду на вищенаведені міркування, для вивчення історії адвокатури потрібно брати передусім *раецькі та лавничі* (а також *війтівські*) книги. У випадку міст Галичини — їх у Центральному історичному архіві м. Львова збереглося дуже багато, особливо порівняно з іншими українськими містами, де до наших часів дійшли лише одиниці чи щонайбільше десятки таких книг. Із великим відривом від усіх міст за кількістю раецьких та лавничих актів іде м. Львів. У фонді № 52 «Магістрат міста Львова» (опис 2) відкрито 132 раецькі книги²². Сумарно вони мають понад 164 тис. сторінок, писаних спочатку латиною та старонімецькою, а далі — латиною та старополь-

¹⁹ Volumina legum. Petersburg, 1859. T. 1. S. 282.

²⁰ Kiszka A., Krzemirski Z., Łyczywek R. Historia adwokatury... S. 37; Inwentarz voluminów legum. Petersburg, 1860. Cz. 1. S. 385.

²¹ Inwentarz voluminów legum. Petersburg, 1860. Cz. 2. S. 89.

²² Центральний державний історичний архів України у м. Львові (далі — ЦДІАЛ). Ф. 52, оп. 2, спр. 8-140.

²³ Тут і далі підрахунки проваджені за описами магістратських фондів, а також на підставі книги Кароля Бадецького: Badecki K. Archiwum miasta Lwowa. A. Oddział staropolski. III. Księgi i akta administracyjno-sądowe (1382-1787). Lwów, 1935.

ською мовами²³. Якщо поглянути хронологічно і розділити увесь час, коли у м. Львові діяло магдебурзьке право (1356 — 1787 рр.)²⁴, бодай на дві частини, беручи за основу поділу переломну в історії міст середину XVII ст., то вийде, що до 1650 року — це 54 раєцькі книги (понад 86 тис. сторінок)²⁵, а у 1651 — 1787 рр. — це 78 книг (майже 78 тис. сторінок)²⁶.

Серед широкої категорії «актів міського лавничого суду»²⁷ для дослідження історії адвокатури потрібні передусім, власне, лавничі книги (*inducta iudicii civilis* або ж *acta scabinalia*) та протокольні книги суто кримінальних справ (*acta criminalia iudicii civilis; acta causarum criminalium iuris Maydeburgensis*). Перші охоплюють 65 книг (понад 87 тис. сторінок)²⁸, з яких 36 належать до періоду перед серединою XVII ст. (майже 63 тис. сторінок)²⁹, а 28 — до періоду 1653 — 1787 рр. (майже 25 тис. сторінок)³⁰. Інша група (кримінальні протоколи) має 17 справ (за 1577 — 1699 рр.) на майже 6 700 сторінках³¹. Важливі для дослідження теж книги війтівського уряду за 1559 — 1785 рр. (68 справ і 7400 сторінок)³² і чистові акти вірменського суду за 1537 — 1783 рр. (25 справ на 19,5 тис. сторінок)³³.

Вірменські акти дозволять з'ясувати, чи існувала в дійсності якась етнічна специфіка в адвокатурі. Це важливо, оскільки в літературі трапляються твердження про те, що вірменське право абсолютно не допускало професійних і платних адвокатів (прокураторів)³⁴, хоча із власних досліджень актового матеріалу, можемо стверджувати, що вірмени до адвокатів зверталися, і до професійних, і, як з усього можемо судити, ще й оплачуваних (про це йтиметься нижче).

Також доцільно дослідити специфіку адвокатури у євреїв. Ця етнорелігійна спільнота у містах стояла

дещо окремо від загалу міщан (умовної християнської громади), але за способом життя належала до міщанського стану, а тому її варто включити до контексту історії міської адвокатури. Зокрема, важливим є функціонування адвоката для справ цілої єврейської громади — так званого «кагального синдика». Щодо джерел, необхідних для дослідження єврейської адвокатури, то це передусім збірки розрізнених актів, що містяться у першому описі за 1470 — 1787 рр. (це 6 папок із 1528 сторінок)³⁵, а також збірники документів з другого опису цього ж фонду за 1592 — 1744 рр. (325 сторінок) і 1729 — 1732 рр. (542 сторінок)³⁶. Разом ці документи мають 2 395 сторінок.

Отже, загалом для м. Львова кількість джерел, які потрібно було би опрацювати, налічує 327 справ (на майже понад 373 тис. сторінок). Це є надзвичайно великий обсяг для дослідницької роботи. І це притому, що сюди не враховувалися інші види джерел — наприклад, численні копіарії декретів (в яких подекуди включалися документи, що відображали перебіг судових справ), рахункові книги (інформація про платню адвокатами, переважно платня синдикам — захисникам інтересів загальноміської чи окремих етнорелігійних громад), цехові книги (дані про використання цехами адвокатів), різноманітних протоколів, фрагментів, так званих «продуктів» міських судів.

Поза м. Львовом збереглися міські книги й інших міст Галичини. Щоправда, у суттєво меншому обсязі та й розмаїтті категорій книг у цих містах було меншим. На загальному фоні виділяється магістрат м. Самбора, для якого збереглися (за XVI — XVIII ст.) 100 книг (понад 64 тис. сторінок). Велику частину з них становлять війтівські і війтівсько-лавничі книги (42 справи

²⁴ Магдебурзьке право у Львові продовжувало діяти і в перші 16 років австрійського панування.

²⁵ ЦДІАЛ. Ф. 52, оп. 2, спр. 8-61.

²⁶ Там само. Спр. 62-140.

²⁷ До цієї групи входять також так звані неспірні справи — індукти резигнацій, які не становлять для нас ширшого інтересу.

²⁸ ЦДІАЛ. Ф. 52, оп. 2, спр. 232-297.

²⁹ Там само. Спр. 232-268.

³⁰ ЦДІАЛ. Ф. 52, оп. 2, спр. 269-297.

³¹ Там само. Спр. 298-315.

³² Там само. Спр. 377-445.

³³ Там само. Спр. 377-445.

³⁴ Rafacz J. Zastępcy stron... S. 77 (125).

³⁵ ЦДІАЛ. Ф. 52, оп. 1, спр. 137-142.

³⁶ Там само. Спр. 618 і 627.

на понад 26 тис. сторінок)³⁷, а також книги міської ради м. Самбора (47 книг на понад 30 тис. сторінок)³⁸. Частина справ фонду є змішаними — раєцько-війтівсько-лавницькими (12 книг, 8 281 сторінка)³⁹.

Іншим, порівняно багатим на історичні джерела XVI — XVIII ст., містом є Броди, яке має 59 такого типу міських книг (на 9 049 сторінках). Серед них більшість — це книги війтівського уряду (29 книг на майже 6 тис. сторінок)⁴⁰, раєцькі книги (15 книг на 2 196 сторінок)⁴¹, а решта — це змішані війтівсько-раєцькі, рахункові, контрактіві, декретові, реляційні та інші книги⁴². Щодо решти міст, то просто перелічимо їх та дані про їхню джерельну базу в порядку спадання кількості міських книг — це Дрогобич (фонд № 29, 24 книги, 9 381 сторінка), Сянок (фонд № 44, 18 книг, 3 873 сторінки), Белз (фонд № 22, 17 книг, 4 123 сторінки), Золочів (фонд № 70, 13 книг, 4 138 сторінок), Мостиська (фонд № 35, 12 книг, 2 915 сторінок), Бабичі (фонд № 21, 7 книг, 304 сторінки), Стара Сіль (фонд № 45, 6 книг, 1 180 сторінок) і Жовква (фонд № 69, 3 книги, 646 сторінок). Не включаємо сюди актів, розпорошених по рукописних відділах бібліотек та закордонних архівів.

Отже, для згаданих (поза м. Львовом) 11 міст у фондах львівського архіву відклалося 259 міських книг (на 99 764 сторінках). А разом із м. Львовом це дає значну суму — 586 справ (на 473 157 сторінках)⁴³. Ми спеціально подавали кількість сторінок для розуміння масштабності дослідницького завдання, адже тогочасні книги (особливо у XVII — XVIII ст.) часто мали по кілька тисяч сторінок (часто писаних важкочитабельною латиною). Це дуже великий обсяг джерел для проведення дослідження.

Загалом, виходячи з інформаційних пластів, які закладені у згаданих категоріях міських книг, при ретельному опрацюванні джерел можна розраховувати на дослідження таких питань, як види адвокатської діяльності у містах Галичини, вибір призначення та зміну адвокатів під час судових процесів, еволюцію адвокатських практик протягом XVI — XVIII ст. Окремо можна виявити, як функціонували адвокати в етноконфесійних громадах із особливим правовим статусом або яким чином діяли синдики як адвокати цілої міської спільноти чи окремих етноконфесійних громад.

Важливо також дослідити соціальний портрет адвокатів у містах Галичини, їхнє географічне та станове походження, правовий статус, соціальний престиж і заможність адвокатів, простежити родинні зв'язки в адвокатському середовищі, виявити та опублікувати адвокатські промови в суді та письмові документи, які готували адвокати.

Це все складає досить складне дослідницьке завдання, ускладнене, зокрема, величезним джерельним матеріалом при майже повній відсутності відповідних студій. Міська адвокатура в Україні для періоду до кінця XVIII ст., наскільки відомо, не досліджувалася взагалі. Не надто багато праць з історії міської адвокатури є і в польській історіографії⁴⁴. Тому вивчення адвокатури в містах Галичини мало б зазнати всіх труднощів першопрохідців.

ДЕЯКІ ПРИКЛАДИ З ІСТОРІЇ АДВОКАТСЬКОЇ ПРАКТИКИ, ПОЧЕРПНУТІ З МІСЬКИХ КНИГ

Для кращого розуміння, чи інформація про адвокатів є достатньо представлена в міських джерелах,

³⁷ ЦДІАЛ. Ф. 43, оп. 1, спр. 104-128, 134-150.

³⁸ Там само. Спр. 133, 151-176, 184-204.

³⁹ Там само. Спр. 129-132, 177-183.

⁴⁰ Там само. Спр. 2-30.

⁴¹ Там само. Спр. 31-45.

⁴² Там само. Спр. 1, 46-61.

⁴³ Тут потрібно наголосити, що у згаданих фондах є значно більше книг, але ми відбирали лише ті, що підходять хронологічно і можуть містити цінну для дослідження інформацію.

⁴⁴ Якщо не рахувати класичних праць Юзефа Рафача (Rafacz J. Zastępcy stron w dawnym procesie polskim. — Kraków, 1923; ejusdem. Dawny proces polski. Warszawa, 1925) чи сучасних синтетичних нарисів з історії адвокатури (див.: Kiszka A., Krzemiński Z., Łyczywek R.. Historia adwokatury polskiej. Warszawa, 1995), які описували адвокатуру дуже узагальнено та з більшим акцентом на шляхетських адвокатах. Натомість одна з нещодавніх ґрунтовних праць з історії кримінального процесу в містах має кілька розділів, присвячених адвокатам у містах (Mikołajczyk M. Proces kryminalny w miastach Małopolski XVI-XVIII wieku. Katowice, 2013). Однак автор констатує недостатню зацікавленість захистом обвинувачених у давніх правових трактатах та й сучасна історіографія проблеми не є значна. Також із дослідження випливає, що згадки про адвокатів у кримінальних справах, досліджуваних ним містах, не є численні (Ibidem. S. 103-105).

дозволимо собі констатувати, що при роботі з міськими книгами з першої половини XVII ст. згадки про професійних адвокатів (прокураторів, пролокуторів) трапляються на сторінках більшості судових (спірних) справ.

Як приклад наведемо епізод із протистояння між львівськими вірменами-купцями (Симоном Костьовичом, Стефаном Лазаровичем, Григорієм Миколайовичем, званим інакше Гжеськом Котом, і Стефаном Миколайовичем), з одного боку, та львівським старостою Станіславом Боніфацієм Мнішком і його заступником підстаростою Олександром Залеським — з іншого, 19 квітня 1621 року. Староста і підстароста за допомогою свого адвоката Кшиштофа Люраковського порушили справу проти вірмен з приводу своїх претензій на майно іноземних купців, яке перебувало у львівських вірмен (під претекстом воєнного стану внаслідок Цецорсько-Хотинської кампанії 1620 — 1621 рр. і своєрідного трактування надзвичайних повноважень старости).

Вірмени уже через три дні виступили з контраргументами, запросивши для цього свого адвоката Бартоломія Яніковського, який основний акцент робив на «невідповідності» суду (*tanquam in foro incompetenti*), у якому розглядається справа. Але цей аргумент був явно натягнутим та непереконливим як для міської ради, так і для старости. Тільки рада відкинула це з огляду на неправильне розуміння юрисдикції — вірмени у своєму суді судилися лиш між собою (*non nisi inter pares personas*), а старостинська сторона акцентувала на тому, що це взагалі питання не судової тяганини, а простого виконання королівського розпорядження — всього лише видати необхідних 4 тис. зл., адже «королівська влада є поза будь-яким законом» (*Sacra regia maiestas est extra omnem legem*)⁴⁵.

У подальшому судова тяганина почала перетворюватися на обмін списками пунктів, у яких адвокатами кожної зі сторін викладалося власне бачення ситуації. Чим далі заходила суперечка, тим більш вишуканими ставали аргументи і контраргументи. Тези захисту старости були схожі на палкі патріотичні промови, з використанням риторичних запитань, і при цьому в'їдливі, саркастичні та зверхні. Адвокат старости звинувачував купців у непатріотичності (і ледь не колаборантстві) за те, що вони не видають майна, яке було їм

довірене чужинськими купцями з ворожих країв. На це купці відповідали, що таке довільне трактування права власності унеможливить усіляку торгівлю.

Врешті обмін промов перейшов на цитування класиків. Речник старости постійно виправдовував засоби метою, особливо на фоні війни. Для більшої переконливості він цитував Вергілія: «Хто ж стане розбирати між підступом та мужністю, маючи справу з ворогом?» (*Dolus an virtus, quis in hoste requirat?* «Енеїда», Кн. II, 390), додаючи, щоб ніхто не сумнівався, кого вважати неприємцем: «Вороги є ті, хто замишляють та готують ворожі дії» (*Hostes sunt hostilia meditantur et machinantur*)⁴⁶.

Вірменські купці підготували відповідь на так звану «репліку», якою намагалися вразити суд та опонента ще більшою вишуканістю аргументів, й удалися до цитування Томи Аквінського та інших сентенцій. Наприклад, (*mercatores perduellionis crimine non convicti manifesti iuris est repraesentis et confiscationi non subiacere*); «навіть підданим ворогів треба довіряти» (*etiam hostium subditis fides est servanda*); «найвищою справедливістю є віддавати кожному те, що є його, бо з плином часу, коли настане мир, пасуватиме будь-кому домагатися повернення і повернути своє» (*summa iustitia est reddere unicuique quod suum est, nam successu temporis pace interveniente propior erit quisque repetere emonere et recipere sua* — переказ і розвиток ідей Фоми Аквінського, див. *Summa Theologiae*, 2a2ae, 58, 11); «якщо турки з башами і воїнами є ворогами жителів Королівства, то з цього не випливає, що такими є купці, оскільки багато хто з них прагне укладення миру» (*si Turca cum suis basis et militibus sunt regnicolis hostes ergo et mercatores non sequitur plurimi enim sunt pacem fieri cupientes*) тощо. Врешті купці натякнули на неконтрольовану пожадливість старости («*inordinata concupiscentia*», теж термін Фоми Аквінського)⁴⁷. Продовження спору у львівських актах не збереглося (як і в багатьох інших випадках, коли справи передавалися до вищих інстанцій — передусім на «задвірний» суд короля), але обміни такими «репліками» і «дупліками» є цінні з огляду пізнання адвокатських промов, ведення процесу, аргументації сторін і позицій судових органів тощо.

Інший приклад — у цеховій книзі львівської корпорації «Багатих крамів» містяться чисельні згадки

⁴⁵ ЦДІАЛ. Ф. 52, оп. 2, спр. 36, арк. 461.

⁴⁶ Там само. Арк. 495-496.

⁴⁷ ЦДІАЛ. Ф. 52, оп. 2, спр. 36, арк. 516-517.

про адвокатів цеху. Наприклад, у 1612 році описуються розрахунки крамарів (грошима і вином) з цеховим адвокатом (прокуратором) Андрієм Мосціцьким — йому дали півгарнця вина за те, що двічі ходив з крамарями до ратуші для вирішення справ, і ще квартиру вина за те, що писав листи до м. Варшави до іншого адвоката — Каспра Майковського (або ж Маньковського)⁴⁸. Останньому до королівського двору також пересилали гроші разом із листом (платили 3 червоні золоті), а його дружині ще й додаткового подарували дві «косматі» хустки (за 4 зл.)⁴⁹. У 1613 році цех узяв кошти зі складки «на підтримку задвірних справ» і через Симона Аведиковича передав їх до м. Варшави К. Майковському. Ця сума була досить значна на ті часи — 85 зл.⁵⁰

Але якщо це були принагідні адвокати, яких залучали для вирішення конкретних ситуативних проблем, то в 1617 році цех «Багатих крамів» врешті зібрався у повному складі і, вирішивши мати постійного адвоката (прокуратора), постановив виділити для нього щоквартальну платню в розмірі 7 зл. 15 грошів⁵¹. Того ж року згадувалися два «прокуратори»: Адам⁵² та Валентин⁵³ — обидва неznані з прізвища. Щодо другого адвоката (Валентина), то згадано, що крамар Якуб Івашкович переглядав із ним справи, які були потрібні для судових процесів при королівському дворі, і з цієї нагоди вони обоє випили 2 гарнці з квартою вина (8,64 л, вартістю 3 зл.)⁵⁴. Також збереглися записи і про

пригощання прокуратора Адама вином (півгарнцем, тобто 1,88 л мальвазії, за 16 грошів)⁵⁵. Це досить дивно, адже в тогорічній постанові йшлося про утримання лише одного постійного адвоката.

Згодом у цехових протоколах фігурують ще адвокати Валентин (у 1620 році йому сплачено 20 грошів за ходження до ратуші)⁵⁶ і Захарія (у 1622 році з нагоди його почастунку вином)⁵⁷. Окрім того, крамарський цех звернувся до адвокатських послуг відомого львівського хроніста і майбутнього бургомистра (мера) — Бартоломія Зіморовича — під час судового процесу 1629 року проти цеху шапкарів. Як записав крамарський писар, цех «використав пана Бартоломія Зіморовича, «практика», аби він пильнував тої справи, видав на неї 4 зл.»⁵⁸. Щоправда, з контексту цього запису видно, що Б. Зіморович був залучений тільки для конкретного процесу і не був постійним адвокатом цеху (що теж дивно, адже вже існували постійні цехові адвокати; можливо, цехових клопотів по судах вистачало й на кілька адвокатів)⁵⁹.

Отже, як бачимо, для вивчення історії міської адвокатури Галичини джерел є достатньо і, можливо, надто багато. Архівні матеріали — цікаві й багаті на інформацію, а те, що тогочасною міською адвокатурою Галичини (як і всієї України) ніхто спеціально не займався, може зробити потенційне дослідження новаторським і зразковим для подальших студій у цьому напрямі.

⁴⁸ ЦДІАЛ. Ф. 52, оп. 2, спр. 1002, арк. 83-84, 89-90, 93.

⁴⁹ Там само. Арк. 107.

⁵⁰ ЦДІАЛ. Ф. 52, оп. 2, спр. 1002, арк. 93.

⁵¹ Там само. Арк. 132.

⁵² Там само. Арк. 135; спр. 1003, арк. 141, 278.

⁵³ Там само. Спр. 1003, арк. 138.

⁵⁴ Там само. Арк. 138.

⁵⁵ Там само. Арк. 141.

⁵⁶ Там само. Арк. 171.

⁵⁷ Там само. — Арк. 191.

⁵⁸ Там само. — Арк. 245.

⁵⁹ Детальніше про адвокатів крамарського цеху див.: Заяць О. А. Звичаї та повсякденні практики у львівському цеху багатих крамів у світлі цехових протоколів XVI — першої третини XVII ст. // Історія торгівлі податків та мита: 36. наук. праць. Дніпро, 2016. № 1-2 (13-14). С. 79-105.